

UDK 81'27:1

Marko Kržan

Ljubljana

»TUJI GOVOR« TER RAZMERJE MED LINGVISTIKO IN PRAGMATIKO

Razprava izpostavi epistemološka vprašanja, ki se zastavljajo, če skušamo artikulirati bahtinovsko problematiko tujega govora v znanostih o jeziku. Osredotoči se na vidikih, ki problematizirajo neopozitivistično formulacijo razmerja med semantiko in pragmatiko.

The article points out epistemological questions arising when one attempts to articulate the Bakhtinian conception of reported speech within the scholarly disciplines dealing with language. It focuses on the aspects that question the neo-positivist formulation of the relationship between semantics and pragmatics.

Ključne besede: M. Bahtin, O. Ducrot, semantika, pragmatika, tuji govor

Key words: M. Bakhtin, O. Ducrot, semantics, pragmatics, reported speech

1 Uvod

Zdi se, da je za delovanje znanosti značilna sinhronost dveh procesov, njeni rezultati pa so odvisni od tega, kateri od njiju v danem trenutku prevladuje. Prvi proces lahko označimo kot obdelovanje empiričnega, »realnega« predmeta s konceptualnim aparatom znanosti oz. – kar je le njegova druga plat – kot vzpostavljanje znanstvenega predmeta, ki pojasnjuje realne procese onstran njihovega samoniklega videza. Drugi proces je metaoperacija na prvem, preiščanje razmerja med realnim in znanstvenim predmetom oz. formulacije tega razmerja, kakor jo skozi transformacijo prvega v drugega proizvaja dana znanost.

V času zloznega, predvidljivega napredovanja znanosti ostaja drugi proces v ozadju, v ospredje pride v obdobjih in trenutkih »krize znanosti« in »epistemičnih rezov«. Prvi izraz meri na obdobja, ko neka znanost podvomi o ustreznosti obstoječe formulacije razmerja med realnim in znanstvenim predmetom za razkrivanje in pojasnjevanje realnih učinkujočih sil in njihovih medsebojnih razmerij. Leta 1947, torej v času, ko je strukturalizem v lingvistiki dosegel svoj vrhunec, in v trenutku, ko je začel svoj zmagoviti pohod na področje humanistike, je njegov najvidnejši predstavnik Emile Benveniste zapisal, da je mogoče »vsako koherentno in urejeno manifestacijo kolektivnega življenja /.../ pretvoriti v igro, če ji odvzamemo vzročno ali dejstveno motivacijo, ki ji zagotavlja učinkovitost« (navedeno po Milner 2003: 201–202). S tem skokom v teorijo igre je problematiziral adekvatnost strukturalistične konstrukcije znanstvenega predmeta realnim pojavom, ki jih raziskuje, in nakazal omejitve njene eksplikativne vrednosti.

Deset let za tem je Noam Chomsky predstavil program nove dominantne jezikoslovne šole. Dve njegovi potezi, ponotranjenje jezika (od Z-jezika k N-jeziku), ki ustreza njegovi naturalizaciji v *kompetenci*, in vpeljavo kriterija naučljivosti jezikovnega pravila kot verifikacijske procedure, je mogoče razumeti kot poskus, da bi »jezikovni struk-

turi« pridali njeno »vzročno in dejstveno motivacijo«, da bi znanstvena podoba jezika dobila (novo) pojasnitveno moč. Izvršil je epistemični rez oz. znanstveno revolucijo, katere učinki še danes dominirajo nad dobršnim delom jezikoslovja.

Skoraj trideset let pred tem je vprašanje o eksplikativnem dosegu strukturalistične konstrukcije znanstvenega predmeta s čisto drugih, »socioloških« pozicij zastavil Bahtinov krog. Leta 1929 je izšla knjiga *Marksizem in filozofija jezika* Valentina Vološinova, v kateri je predstavljena bahtinovska koncepcija govorice. Tretji del je posvečen problemu t. i. tujega govora. V pričujočem spisu bomo predstavili nekaj epistemoloških vprašanj, ki se odprejo, če poskušamo bahtinovsko koncepcijo artikulirati v polju sodobnih znanosti o govorici.

2 Bahtinovska koncepcija tujega govora

Najprej pogledjmo, kateri so jezikovni pojavi, na katere se pojem tujega govora aplicira. Prvo kategorijo sestavljajo pojavi, ki jih v slovnici poznamo pod imenom poročanega govora, vključujejo tri klasične šablone za prenašanje tujega govora, premi, odvisni in polpremi govor.

V drugo kategorijo sodijo zgornjim sorodni pojavi, ki pa jih slovnice običajno ne obravnavajo. Govor je o »besedno-analitični modifikaciji odvisnega govora« (Vološinov 2000: 459) oz. o tujem govoru, vpeljanem »v *zastrti obliki*« (Bahtin 1982: 80). Navedimo zgled iz *Bratov Karamazovih*:

(1) To že priključilos' s poljakami: te javilis' gordo i nezavisimo. Gromko zasvidetel'stvovali, čto, vo-pervyh, oba »*služili korone*«, i čto »*pan Mitja*« predlagal im tri tysjači, čtoby kupit' ih čest', i čto oni sami videli bol'shie den'gi v rukah ego. (navedeno po Vološinov 2000: 459, podčrtal V. V.)

Opraviti imamo z navedki v odvisniku, ki pa so lahko hkrati deloma – kot v našem primeru – tudi dobesedni, s poročanjem o realnosti govora, zavesti ali opisom dogodkov in njihovih udeležencev, v katerih so nekateri jezikovni segmenti hkrati sredstva za ubesedenje teh realnosti kot tudi dejanske jezikovne manifestacije govora ali zavesti oseb, o katerih se poroča oz. se jih opisuje. V logiki in filozofiji jezika se takšno navajanje analizira kot hkrati uporabo (use) in omembo (mention), saj izraz istočasno referira na realnost zunaj sebe in demonstrira to realnost (Coulmas 1986: 11–12).

V tretjo kategorijo so vključeni »retorični« učinki, kakršni so ironija, nekatere oblike zanikanja, stilizacije ipd.

Od tod lahko preidemo k opredelitvi osnovnih epistemoloških potez bahtinovske koncepcije tujega govora oz. koncepcije govorice Bahtinovega kroga.

Najprej lahko ugotovimo, da je tuji govor protipostavljen kategoriji poročanega govora, kot jo pozna tradicionalna slovnica. Obsega namreč precej širši spekter pojavov, bistveno pa je, da ti pojavi tvorijo nekakšen »naravni razred«, zaradi česar je splošna pojasnitev pojavov poročanega govora mogoča zgolj v širšem okviru teorije tujega govora.

Dalje je očitno, da pojavov tujega govora ni mogoče artikulirati znotraj ene same discipline znanosti o govorici. Ob nastanku koncepcije je to opazila tudi sočasna strukturalistična jezikoslovna kritika, ki je Vološinovu očitala, da »jezikovno dejstvo

zamenjuje s stilističnim« (Šor 1930: 4), s čimer je problematizirala zavestno umestitev problematike med lingvistiko in stilistiko oz. literarno vedo. Bahtin je proti koncu svojega življenja kot pendant lingvistiki začel snovati t. i. metalingvistiko (Bahtin 2002: 203), danes se problem tujega govora zastavlja hkrati znotraj lingvistike in pragmatike.

Tretja razsežnost, ki opredeljuje bahtinovsko koncepcijo govornice nasploh, je njena deklarirana sociološkost: izhodišče je govor, predmet so realni učinki rabe jezika.

Te abstraktne opredelitve nakazujejo več epistemoloških vprašanj, ki jih bomo postopoma jasneje artikulirali.

Najprej je razvidno, da nekatere razsežnosti govornice zaznavamo tako v polju jezika kakor tudi v polju govora. Filozofija navadne govornice je, denimo, gradila iz spoznanja, da imajo izreki realne učinke, da z izrekanjem besed (v nasprotju z zdravorazumskim prepričanjem) izvršujemo dejanja. Izhajala je torej iz polja *govora*, toda nastala je s proučevanjem performativnih izrekov, torej izrekov besed, ki so že v sistemu *jezika* (pomensko) opredeljene s tem, da je z njihovim izrekanjem mogoče izvršiti določen tip govornega dejanja. Ob tem se je tudi na tem področju izkazalo, da ni mogoče ugotoviti nikakršnega enoznačnega ujemanja med obema ravnema, kar je razvidno ob Searlovi problematiki indirektnih govornih dejanj (Ducrot 1988: 227). Problem je, na kratko, tale: obstaja določen izraz, markiran za izvrševanje nekega tipa govornega dejanja. Toda hkrati je (i) mogoče isto dejanje izvršiti tudi z uporabo kakega drugega izraza, s prvim izrazom pa lahko (ii) izvršimo še kak drug ali tretji tip govornega dejanja.

Kot drugi zgled nam lahko služi kar poročani govor. V njem se izkristalizira dvojna vpisanost ene temeljnih razsežnosti človeške govornice, ki jo razločuje od živalskih, možnosti, da izreki referirajo in reagirajo na druge izreke (Benveniste 1988: 70–71).

Tudi v tem primeru nastopajo učinki »poročanja« tako na ravni govora kot na ravni jezika. Kot govorci smo sposobni prepoznati, kdaj nam sogovornik poroča o tujih izrekih oz., širše, kdaj je njegov izrek izrečen s stališča, ki ni »njegovo«, četudi pri tem ni uporabil jezikovnih sredstev poročanega govora. Ta so torej gramatikalizirana, v sistem jezika vpisana sredstva za poročanje o tujih izrekih oz., bolj splošno, za razločevanje lastnega stališča in besed od tujih. Ničta stopnja te razlike med *jezikovno* in *govorno* zaznamovanostjo tujosti je, denimo, ustni premi govor brez spremnega stavka.

Že iz tega je razvidno, da je konstrukcija slovničnega pojma poročanega govora odvisna od upoštevanja vidikov, ki ne sodijo v območje *jezika*. Lingvistično kategorijo kot tako je moč vzpostaviti šele, če na pojave, ki jih pojasnjuje, pogledamo od zunaj, s pozicije *govora*, jezikovne rabe. Za ilustracijo si oglejmo obravnavo poročanega govora v slovničnih priročnikih. V ruskem visokošolskem učbeniku skladnje (Novikov 2001: 779–786, 822–825) je odvisni govor obravnavan na dveh mestih: najprej kot primer zložene kompleksne povedi, kakršne tvorimo s pomočjo pojasnjevalnih (iz''jasnitel'nye) veznikov ob glagolih rekanja; nato ponovno v poglavju z zgovornim naslovom »Komunikacijsko-sintaktična organizacija besedila«. Šele tu, znotraj nekega hibridnega znanstvenega polja med skladnjo, besediloslovjem in pragmatiko, je mogoče vpeljati kategorijo poročanega govora; kriterij, ki omogoča, da odvisni govor obravnavamo skupaj s premim in polpremim torej ni formalen, skladenjski, temveč funkcionalen.¹

¹ Podobno je pri Toporišču: *zglede* odvisnega govora so formalno klasificirani kot vsebinski oz. predmetni odvisniki. Pojem odvisnega govora pa se pojavi šele v pogl. Preneseni ali poročani govor, kjer je obravnavan

Zdaj lahko jasneje opredelimo razmerje med kategorijama poročanega in tujega govora. Koncept, ki zagotovi najsplošnejšo povezavo vseh raznorodnih pojavov tujega govora, je bahtinovski koncept gledišča (točka zrenija), tj. vprašanje, od kod se nek izrek izreka. Izrek in izrekanje sta tu uporabljena v konceptualnem pomenu, opozarjata na to, da izhajamo z ravni govora. Kaže, da bi lahko postavili tezo, da je poročani govor korelat tujega govora v polju jezika. Toda s tem bi spregledali dvoje: da so lahko tudi (i) pojavi, kot so ironija, zanikanje ipd., v precejšnji meri gramatikalizirani; da se, kot smo videli, tudi (ii) kategorija poročanega govora kot *jezikovna* kategorija konstituira z nekega jeziku zunanjega stališča, tj. s stališča učinkov poročanja, ki jih je mogoče doseči tudi brez uporabe jezikovnih sredstev. S tem se približamo razmerju, ki smo ga postavili v naslov, torej razmerju med semantiko, ki jo lahko izhodiščno opredelimo kot proučevanje pomena abstraktnih lingvističnih entitet (stavkov), in pragmatiko, ki nam pomeni proučevanje realnih smiselnih učinkov izrekov. V nadaljevanju bomo analizirali dve obravnavi pojavov, ki jih zajema bahtinovska koncepcija. Prva ostaja zavezana tradiciji, saj ne problematizira kategorije poročanega govora in izdeluje njegovo semantiko. Poskušali bomo pokazati zagate takega pristopa, ki izhajajo iz tega, da razmerje med semantiko in pragmatiko v njem ni določeno, zaradi česar ostane nereflektirano tudi dejstvo, da je v tradicionalnih semantičnih kategorijah, kakršna je tuji govor, razcep med jezikom in govorom ponotranjen. Nato bomo analizirali pristop, katerega epistemološka podlaga je prav ustrezna formulacija razmerja med semantiko in pragmatiko in zato tudi transformacija prve.

3 Poročani govor v lingvistični stilistiki Ann Banfield

Teorija poročanega govora, ki jo je v 70. letih formulirala A. Banfield,² je zanimiva zato, ker je na eni strani strogo zavezana metodi tvorbeni slovnice, hkrati pa je odvisna od tradicionalne stilistike in slovnice poročanega govora. Teorija ima tri razsežnosti. Prvo bi lahko pogojno imenovali leksikološka, prek nje je teorija povezana s tradicionalno stilistiko. Banfieldova v jeziku poleg nevtralnih izrazov opaža tudi obstoj dveh tipov izrazov, ki s svojo pojavitvijo nujno evocirajo govoreči subjekt in katerih interpretacija nujno zahteva sklicevanje nanj. Prvi tip tvorijo t. i. komunikacijski izrazi, tj. tiste jezikovne entitete, v katerih se neposredno reproducira struktura komunikacije (govorec–nagovorjenec). Jedro tega tipa so zaimki prve in druge osebe (jaz-ti kot »ne-subjektivna oseba« /Benveniste 1988: 253/): vsi drugi »polnopomenski« izrazi lahko (z vidika govornice) referirajo na poljubne predmete in subjekte, medtem ko jaz in ti vselej referirata na en subjekt in na eno njegovo funkcijo v govornici: biti govorec ali nagovorjenec. Na to ogrodje se veže tudi sistem glagolske osebe, med komunikacijske

skupaj z ostalimi konstrukcijami kot sredstvo za prenašanje tujega govora (tj. glede na funkcionalni kriterij in ob predpostavki pretvorljivosti). Vrh tega je dvojno vpisana tudi sama kategorija: nastopa namreč v poglavjih o *skladnji* in o *sporočanju* (Toporišič 1991: 508–510; 525–532; 607). Toporišičevo koncepcijo je kritično dopolnila Martina Križaj-Ortar. Že naslov njene disertacije – *Poročani govor v slovenščini. Skladensko-pragmatični vidik* – nakazuje, da znanstvena konstrukcija kategorije poročanega govora implicira hkratnost dveh gledišč.

² Potrebno gradivo je zbrano v Banfield 1982. V besedilu se opiramo na kritično analizo v Kržan 2007: 15–42.

izraze pa sodijo tudi velelniške konstrukcije, vokativ samostalnikov, kadar zaznamuje nagovarjanje ipd.

Drugi tip »subjektivnih« izrazov, ki jih avtorica imenuje ekspresivni, lahko enačimo s tradicionalno kategorijo stilsko zaznamovanih izrazov. Sem sodijo medmeti, pomanjševalnice, žaljivke, ki so »zaznamovani« že na ravni slovarja, kakor tudi večina tistih rab jezika, ki jih poznamo pod imenom retorične figure: eksklamacije, epiteti, metafore itn.

Druga razsežnost teorije je skladijska: Banfieldova izhaja iz tradicionalne klasifikacije treh šablon poročanega govora, ki jo formalizira z aparatom tvorbene slovnice. V podrobnosti se nam ni treba spuščati, bistveno je zgolj dvoje: (i) Banfieldova vzpostavi skladijsko razliko (g-strukture in p-strukture) med premim, odvisnim in polpremim govorom; (ii) te razlike so povezane z omejitvami pojavljanja komunikacijskih in ekspresivnih izrazov v posameznih konstrukcijah. Če se omejimo zgolj na tisti del stavčnih konstrukcij, v katerih se tuji govor prenaša (tj. zanemarimo spremne/uvajalne dele), lahko distribucijo zaznamovanih izrazov opredelimo takole: v premem govoru ni omejitev; v odvisnem je omejeno pojavljanje ekspresivnih izrazov, komunikacijski pa podlegajo specifičnim interpretacijskim pravilom; v polpremem govoru je izključeno pojavljanje komunikacijskih izrazov.

Interpretacijska pravila nas pripeljejo na tretjo skladijsko raven tvorbene slovnice, t. i. logično obliko, in s tem k semantični razsežnosti teorije A. Banfield. Da bi utemeljila generativistično semantiko poročanega govora, je avtorica vpeljala nekaj novih konceptov, ki niso bili sprejeti med univerzalne koncepte tvorbene slovnice na ravni LO, vendar so za epistemološko analizo izredno zanimivi. Dva od njih, koncepta govorca (speaker) in sebstva (self), si bomo poglobljeje ogledali.

Prvi je definiran kot instanca, ki ji pripišemo komunikacijske in ekspresivne elemente znotraj posamezne konstrukcije, sebstvo pa kot instanca, ki ji pripišemo ekspresivne elemente, kadar se v dani konstrukciji komunikacijski elementi ne morejo pojaviti. Kadar je prisoten, vključuje govorec v sebi hkrati tudi sebstvo. Zdaj lahko podamo nekaj zgledov (prirejeno po Banfield 1982):

(2) a. 'Oh, how extraordinarily nice workmen are', Laura exclaimed. b. *Laura exclaimed that oh, how extraordinarily nice workmen were. c. Oh, how extraordinary nice workmen were, she thought.

(3) a. The private answered, 'Sir, I cannot carry out these orders.' b. The private answered that (*sir) he couldn't carry out these orders. c. No, (sir*), he could not carry out his orders, he told the officer.

(4) a. John said, 'That *idiot of a doctor* is a genius.' b. John said that the *idiot of a doctor* was a genius. c. That *idiot of a doctor* was a genius, he thought.

(5) a. John said to me_i, 'I_j am a fool.' b. John said to me_i that I_j was a fool.

Očitno je, da sta v premem govoru lahko navzoča dva govoreca (prim. 5a), instanci, ki so jima pripisani komunikativni in ekspresivni izrazi. V odvisnem govoru (primeri b) je navzoč le en govorec, in sicer govorec nadrednega stavka: v slednjega je mogoče vselej vpeljati prvo in drugo osebo (tj. poročevalca in naslovljenca) in vse komunikacijske ter ekspresivne izraze. Zaradi skladijskih prisil odvisni stavek ne more vsebovati izrazov, kakršna sta vzkličnica v (2b) in nagovor v (3b), torej ne more vpeljevati nove

instance govorca ali sebstva. V primeru, da skladnja dopušča pojavitev nekaterih komunikacijskih (5b) in ekspresivnih (4a) elementov v odvisnem stavku, interpretacijska pravila zahtevajo, da jih pripišemo instanci govorca. Argument v prid taki formulaciji pravil je, denimo, dejstvo, da je navajana trditev v (5a) protislovna, v (5b) pa ne. Možnost vključitve ekspresivnih in komunikacijskih elementov ni zmerom izkoriščena, toda že njen obstoj zadošča za semantično definicijo konstrukcije premega govora kot jezikovnega sredstva za vpeljavo dveh razločenih govorcev in odvisnega govora kot konstrukcije, v kateri govori le poročevalec. V teh dveh konstrukcijah se zdi koncept sebstva, kolikor govorec sebstvo vselej že predpostavlja, odveč, toda hkrati je bistven za semantiko polpremega govora. Slednji namreč ne dopušča komunikacijskih elementov: direktnega nagovora (vokativ v /3c/), velelnika, prve in druge osebe zaimkov in glagolov, dopušča pa vzklične konstrukcije (2c) in stilsko zaznamovane izraze (4c). Je torej konstrukcija, ki je brez govorca, a vsebuje instanco sebstva, katere subjektivnost se manifestira skoz ekspresivne izraze.

Če koncept sebstva primerjamo z bahtinovskim pojmom gledišča, ugotovimo, da je koncepcija Banfieldove monologična: z izjemo premega govora, v katerem sta govorca maksimalno razločena, velja načelo 1 konstrukcija =>1 glas. V odvisnem govoru govori zgolj poročevalec, v polpremем govoru se izraža zgolj gledišče junakove zavesti. Če bi v primeru iz (1) opustili navednice in ga analizirali po Banfieldovi, bi morali zaznamovane izraze (*pan, služiti kroni*) pripisati pripovedovalcu, in ne likoma Poljakov, kar dejansko storimo. Prav tako bi morali izraz *idiot of a doctor* pripisati poročevalcu, čeprav bi vedeli, da je (i) oseba, o katere govoru se poroča in ki je omenjenemu zdravniku nenaklonjena, dejansko izrekla te besede in da (ii) poročevalec z njo ne deli slabega mnenja o zdravniku.

Nasledka tega položaja sta dva: 1. semantična interpretacija je v protislovju s pragmatično, če slednja opisuje rezultate dejanskega procesa razumevanja; 2. iste besede ne morejo pripadati hkrati dvema diskurzoma, kar je temeljni bahtinovski zastavek (Vološinov 2001: 464). Od tod se torej zastavita vprašanji o pravilni opredelitvi razmerja med semantiko in pragmatiko in ustrezni konceptualizaciji gledišča.

4 Dva tipa razmerja med semantiko in pragmatiko

Na čisto abstraktni ravni si je mogoče zamisliti dve formulaciji razmerja med semantiko in pragmatiko. V prvi, neopozitivistični, sta semantična in pragmatična interpretacija v ne-razmerju: sta neodvisni druga od druge, prehod med njima ni artikuliran, kar na videz ustrezno zaznamuje diskontinuiteto med jezikom in govorom, »gramatiko« in »retoriko«. Semantika, denimo, funkcionira kot opis dobesednega pomena v logiških terminih, pragmatika v terminih teorije govornih dejanj. Problem splošne teorije pomena se ne zastavlja, saj semantika ne pretendira na pojasnjevanje smiselnih učinkov izrekov (zato pragmatike ne rabi), pragmatika pa ne problematizira postopkov take semantike in jemlje njene rezultate kot nesporno danost. V nekaterih obrobnihi primerih, in sicer tedaj, kadar semantična in pragmatična interpretacija nastopata v istih terminih (npr. učinka poročanja), lahko prihaja do protislovja dveh nasprotujočih si interpretacij, tj. do neujemanja rezultatov semantične in pragmatične analize. To smo shematično pokazali na primeru koncepcije Banfieldove.

Temu položaju bi se lahko izognili tako, da bi formulirali pogoje, v katerih je semantična interpretacija že izčrpna interpretacija dejanskih pomenskih učinkov. Kolikor je takšna formulacija mogoča le z vpeljavo dodatne konceptualne ravni, ki jo je mogoče aplicirati tako na semantiko kot na pragmatiko, je že zametek splošne teorije pomena, znotraj katere si je mogoče zamisliti drugačno razmerje med semantiko in pragmatiko. Eden od načinov njegove formulacije je lahko t.i. semantična pragmatika Oswalda Ducrota, znotraj katere lahko ohranimo in natančneje opredelimo nekatere poteze, ki smo jih zgoraj opredelili kot konstitutivne za bahtinovsko koncepcijo. Med drugim smo rekli, da je ta sociološka, kar pomeni, da so njen predmet realni učinki *izrekov*, tj. razmeroma zaključenih dejansko *izrečenih* jezikovnih nizov, realiziranih v govornih dogodkih. Splošna teorija pomena, ki črpa iz te formulacije, bi morala izhajati iz dveh načelnih podmen: podmene o enotni naravi pomena in opustitve prakse semantike kot podajanja izčrpane interpretacije.

Prvo lahko ponazorimo z metaforo: vzemimo proizvodni proces, v katerem se proizvajajo, denimo, antene. Ne glede na različnost posameznih sklopov proizvodnih operacij je njihov edini smoter ta, da ustvarjajo uporabno vrednost, tj. sposobnost antene, da deluje kot antena. V proizvodnem procesu ne more nastati nič takega, kar bi bilo v nasprotju s tem edinim smotrom. Če zdaj postavimo, da je splošna teorija pomena kot naprava za izračunavanje dejanskih pomenskih učinkov izreka sestavljena iz dveh komponent, semantične in pragmatične, postane očitno, da semantika ne sme proizvajati izčrpnih interpretacij, ampak zgolj vmesne napotke za interpretacijo, ki jo dokončno poda pragmatična komponenta.

Tej dvojni konstrukciji naprave ustreza Ducrotova semantična deskripcija izreka, sestavljena iz jezikovne in retorične komponente (Ducrot 1988: 16, 58). Prva napoveduje *pomen stavkov*, druga pa opiše *smisel izrekov* (teh stavkov) v govorni situaciji, da pa bi razumeli novost, ki jo uvaja Ducrot, moramo upoštevati dvojen epistemološki premik, s katerim razloči pragmatično semantiko od neopozitivističnega spoja semantike in pragmatike, ki na videz vztraja v zgornjih formulacijah. Prvi premik lahko shematično opredelimo kot premik od (Saussurove) lingvistike jezika k lingvistiki govora. Ducrotova argumentacija je tale (prim. *ibid.*: 64–66): Saussure vzpostavi distinkcijo jezik – govor na dveh ravneh. Prva raven zajame razliko med spoznavnim in realnim, empiričnim objektom, ki ga prvi pojasnjuje. Druga raven je materialna, pri Saussuru jo ponazarja metafora z notno partituro in izvedeno skladbo, med danostma, ki ju je obe mogoče opazovati, a sta »dani« na različna načina, kot čista možnost ali kot realizacija. Ducrot pokaže, da nastane Saussurov *jezik* s projiciranjem »jezika« s prve ravni v »govor« z druge ravni. S tem postanejo predmet lingvistike (jezik) samo pojavi, v katerih obstaja teoretski predmet v čisti obliki in jih zato pojasnjuje brez pritegnitve zunajjezikovnih konceptov. V teh pojavih so lingvistu razmerja, ki tvorijo »partituro jezika«, dostopna prek introspekcije ali distribucijske raziskave. Pragmatična semantika pa, nasprotno, nastane v okviru lingvistike govora, zahteva, da »mora jezik (kot teoretski objekt) referirati na tisto, kar je za Saussurea *govor« (*ibid.*: 66) tj. na izrečene in realno učinkujoče izreke. Če se zdaj vrnemo k razlikovanju med *pomenom* in *smislom*, ugotovimo, da le smisel referira na neko realno danost (empirične izreke in učinke njihovega izrekanja), medtem ko je pomen zgolj analitično orodje, element

v napravi, ki nima realnega korelata.³ Ta premik je treba obravnavati v neposredni zvezi s pragmatizacijo semantike. Če retorična komponenta (pragmatika) pojasni smiselni učinek konkretnega *izreka* v konkretni situaciji, analizira jezikovna komponenta (pragmatična semantika) elementarne pomenske potenciale, ki jih imajo izrečeni *stavki* kot potencialno izrečeni, tj. z ozirom na izrekanje *vobče*.

Na tem mestu bomo tok razprave prekinili. Vidimo, da Ducrotova teorija ustreza podmeni o enotni naravi pomena. Da bi ugotovili, kakšna ta narava je, bomo naredili ovinek prek neke druge koncepcije, v kateri je enotna narava pomena ohranjena in razumljena na drug način.

5 Kakšna je narava pomena?

Na kratko bomo analizirali umevanje pomena v teoriji relevantnosti Sperberja in Wilsonove.⁴ Ta je za nas zanimiva zato, ker je v njenem okviru nastal koncept meta-representacije (Noh 2000), ki kot splošen pojasnitveni okvir v naravni razred združi vse pojave, na katere meri bahtinovski pojem tujega govora. Je torej eden od načinov artikuliranja bahtinovske problematike znotraj sodobnega jezikoslovja. Pri podrobnostih se ne bomo ustavljali, pokazati namreč želimo na neko temeljnejšo epistemično razsežnost, v kateri se razkrije nezdržljivost z bahtinovsko koncepcijo. To ni presenetljivo, če vemo, da gre za kognitivistično vedo, znanost o verbalnem obnašanju človeka kot vidiku njegovega racionalnega obnašanja. Pragmatika je naprava za simuliranje interpretativnega procesa. Slednji je moment občevalnega dogodka, ki ga obravnavana teorija pojmuje preprosto kot izmenjavo sporočila med individui. Smoter interpretacijskega procesa je pridobitev kar se da izčrpne informacije, njegov rezultat pa spoznavni učinek, ki nastane s stikom nove informacije z že obstoječo informacijsko podlago. Učinki pomena so definirani v logičkih terminih, enotnost njegove narave je zagotovljena s tem, da vse interpretacijske operacije vodijo k istemu smotru. Teorija relevantnosti ohranja dvojnost, ki jo najdemo pri Ducrotu, s tem ko načeloma razločuje med dvema tipoma interpretativnih operacij. Ene (»semantične«) temeljijo na človekovi jezikovni kompetenci, druge (»pragmatične«) na nejezikovnih kognitivnih zmožnostih. Hkrati je tudi tu v odnosu do klasične delitve dela med obema komponentama napravljen pomemben premik s konceptom pragmatične obogatitve (Noh 2000; Golden 1997: 232–233): pragmatične komponenta intervenira že na ravni t. i. eksplikatur. V interpretaciji gre v zadnji instanci za odpravljanje dvoumnosti: najprej na različnih skladijskih ravneh, nato z vpeljavo pragmatičnih podatkov (vzročni odnosi,

³ S tega stališča se pokaže, da pri dvomu Vološinova v objektivnost jezika kot sistema (Vološinov 2001: 401) ne gre za nerazločevanje med teoretskim in realnim objektom, ampak za pertinentno vprašanje eksplikativne vrednosti prvega. Ducrotova analiza konstruiranja *jezika* pri Saussuru namreč pokaže, da ta predpostavlja obstoj svojega korelata v realnosti govornice. Ducrot zavrne vprašanje o obstoju jezika, ki je *filozofsko*, torej neznanstveno vprašanje. Slednje je, kot ugotavlja Vološinov, večkrat delilo jezikoslovce (je jezik *ergon* ali *energeia* /ibid.: 64/), na osnovi Ducrotove analize pa lahko razmislimo tudi o Chomskyjevem odgovoru. Premik od Z-jezika k N-jeziku (Chomsky 1989: 26–43) bi tako interpretirali kot zavrnitev distribucijskih raziskave v korist intorspekcije, a rez je bolj temeljen, saj pojem *kompetence* hkrati implicira korelat teoretskega objekta jezika, ki obstaja kot čista (z)možnost, naturalizirana »partitura na sebi«.

⁴ Gradivo za ta del razprave je vsebovano v Noh 2000 in Kržan 2007: 72–73.

ugotavljanje referentov ipd.), rezultat vseh analitičnih operacij je niz kar se da izčrpno popolnjenih, enoznačnih propozicij.

Našo tezo o enotni naravi pomena kot nujna podlaga za splošno teorijo pomena tvori v zadnji instanci prepričanje, da pomena jezikovnih izrazov ni mogoče opisati, ne da bi upoštevali učinke, ki jih implicira sleherni njihov izrekanje. Teorija relevantnosti te učinke umeva kot kognitivne učinke, katerih narava je ne le izrazljiva v logičnih izrazih, ampak je sama »logiška«.

Ko Ducrot vztraja pri strukturalizmu, vpeljuje v znanost prepričanje, ki ga je izpostavila teorija govornih dejanj, da gre pomenske učinke razumeti kot realne spremembe sveta, ki jih proizvajajo izrekanja izrekov, s tem ko transformirajo intersubjektivna razmerja med udeleženci občevalnih dogodkov. Teza o enotni naravi pomena bi torej v tej različici bila, da sleherni izrekanje (v meri, ki jo zahtevata situacija in njegovo mesto v razmeroma zaključenem sklopu izrekanj) strukturira občevalni dogodek. Prenos niza propozicij je tako le poseben primer, eden od možnih pomenskih učinkov izrekanja. Naloga splošne teorije pomena je opredelitev pogojev, v katerih nastane nek »tip« pomenskih učinkov, in ne opis vseh možnih pomenskih učinkov v terminih, razvitih za opisovanje nekega posebnega (»logiškega«) smiselne učinka.

6 H konceptu gledišča

Preostane nam, da orišemo delovanje pragmatične semantike ob problematiki gledišča. Zgoraj smo nakazali omejenost definicije gledišča pri Banfieldovi. Zdaj bomo analizirali še koncepta govorca in izjavljalca v Ducrotovi teoriji: vzpostavili bomo analogijo s konceptoma Banfieldove, zato da bi pokazali na star problem znanosti o jeziku in opozorili na možne poti njegovega razreševanja v bahtinovskem duhu v okviru Ducrotove teorije.⁵

Govorec je pri Ducrotu definiran tako kot pri Banfieldovi, kot instanca, ki jo zaznamuje prva oseba in ki jo je treba kot »diskurzivno bitje« ločiti od empiričnega govorca. Izjavljalca pa že ni več mogoče neposredno primerjati s sebstvom. Najprej nekaj primerov:

(7) John won't come ... and I regret it, because it would have been nice. (Ducrot 1996: 76, 82).

(8) a. Pierre ni ljubezniv. Nasprotno, zoprn je. b. !Pierre je ljubezniv. Nasprotno, čudovit je. (Ducrot 1988: 214)

Najbolj splošna definicija izjavljalca bi bila tale: eno izmed stališč, ki jih vsebuje nek izrek. Izjavljalec ni skladijska funkcija (kakor sebstvo), še več, izjavljalec je konceptualna »dvoživka«, saj nastopa tako v polju *pomena* kot v polju *smisla*. Ustavimo se najprej pri zadnjem. Denimo, da obstaja neka splošna težnja v diskurzu, ki »določa, da si vsakič, ko nekdo nekaj izreče, že zamisli nekoga, ki bi bil ravno nasprotnega mnenja« (Ducrot 1988: 214). Če nekemu (primer je Ducrotov /*ibid.*/) rečem »Pierre je ljubezniv«, ta pa mi odgovori »Pa saj nikoli nisem trdil nasprotnega«, odgovor potrjuje, da je sogovornik zaznal, da je poleg izjavljalca (stališča) 1, ki trdi, da je P lju-

⁵ Tudi tu se, kot povsod v tem spisu, opiramo na opravljeno delo (gl. Kržan 2007: 42–69).

bezniv, v izreku navzoč tudi izjavljalec², ki trdi nasprotno. Obstajajo pa tudi primeri, ko je izjavljalec vpisan v jezikovno strukturo izrečenega stavka. Takšni so zanikani stavki iz zgornjih primerov: dve pojavitvi zaimka »it« v (7) navezujeta vsaka na enega izjavjalca (trdilno in zanikano stališče); navezovanje na trdilni stavek s prislovom *nasprotno* (8b) ni sprejemljivo.

Za boljšo predstavo lahko uporabimo gledališko metaforo (Ducrot 1988: 204): izrek je kakor gledališka predstava. Govorec (ne empirični govorec!) je v odnosu do izjavjalcev kot avtor drame v odnosu do likov: v njih postavi na oder različna stališča, toda ni nujno, da se strinja (poistoveti) z vsemi, smisel drame velikokrat nastaja prav s tem, da se ne poistoveti z nobenim. Vse te možnosti se lahko realizirajo tudi v izreku: govorec lahko postavi na oder le enega izjavjalca, a zgolj za to, da bi se od njega distanciral (ironija), spodbija enega izjavjalca s pritegnitvijo drugega (npr. v zanikanju) ipd. Bistveno je to, da Ducrot ohrani možnost polifonije: v enem izreku je lahko navzočih več stališč, večglasnost je lahko vpisana že v jezikovno strukturo izrečenega stavka.

Vidimo torej, da je način vpisanosti izjavjalcev na ravni jezika drugačen kot pri sebstvu. Tam mora skladijska konstrukcija dopuščati pojavitev izrazov, ki implicirajo govorca, ta pa – kadar so prisotni še ekspresivni izrazi – avtomatsko pomeni prisotnost sebstva, toda le enega sebstva. Nasprotno pa prisotnosti izjavjalca ne omejuje nobena skladijska konstrukcija, indicirajo ga lahko nadvse različni izrazi, tako funkcionalni kot »polnopomenski«. V zadnji instanci koncepta nista primerljiva: pri Banfieldovi je gledišče vezano na ekspresivne izraze, tj. na besede, ki vsebujejo neko presežno pomensko komponento, nezvedljivo na referencialni pomen. To komponento pojmuje na individualno psihološki način kot subjektivni odnos govorca do ubesedene vsebine: zato je izraz sebstvo povsem na mestu. V tem pogledu se vpisuje v tradicijo, segajočo do Descarta, ki je v jeziku uveljavlja dihotomijo objektivno–subjektivno v obliki razlikovanja *dictum–modus*, *denotacija–konotacija*. Ta antagonizem je bil v veliki meri gonilo zgodovine lingvistike, vsaj kadar se je ukvarjala z *označenci*. V lingvistiki, ki se je štela za znanstveno, je bilo vprašanje subjektivnega sicer marginalizirano, a zatočišče je našlo drugje. Eno, »ciklično« zatočišče so bili poskusi – na primer Vosslerjeva *idealistische Neuphilologie* –, značilni za obdobja znanstvenih »kriz«, ki so v imenu Človeka postavljali pod vprašaj galilejevsko paradigmo znanosti. Drugo, stalno pa je bila stilistika.⁶

Orisana konstrukcija je psihologistična reakcija na obstoj izrazov, ki jih ni mogoče opisati, »če se ne opremo na jezikovno dejavnost« (Ducrot 1988: 63). V zadnji instanci se opira na t. i. teorije izraza (Vološinov 2001: 418): v nekaterih izrazih subjekt ne motri in opisuje objekta, ampak se skozi izraza oz. razkriva. Zato so ti izrazi protipostavljeni komunikaciji: so neposreden, nikomur namenjen izraz notranjega jaza, in ne sporočanje.

Poleg nakazanega sta mogoča še dva pristopa k rešitvi vprašanja, ki je prav vprašanje dvojne vpisanosti temeljnih razsežnosti govorice, izpostavljeno v uvodu.

Prvi, značilen za neopozitivistično semantiko, je utemeljen na abstrahiranju od izrekanja in na introspekciji kot neposrednem dostopu do pomena lingvističnih entitet.

⁶ Tako ne preseneča, da se je Vosslerjeva šola posvečala pretežno stilistični problematiki.

Modus je spregledan ali reduciran na *dictum*, saj tako proučevanje v zadnji instanci predpostavlja, da je mogoče pomenom naravnega jezika najti semantične ekvivalente v neki univerzalni formalni logiški metagovoricni.⁷

Tretji možni pristop vztraja na Saussurovi poziciji, ki »pripisuje jezikovnemu redu ireduktibilnost in določa, da ga ni mogoče utemeljevati na kakšni drugi realnosti«, ter vidi »v tem redu samem načelo njegove lastne racionalnosti« (Ducrot 1988: 70). Odločilni korak v tej smeri pomeni teorija govornih dejanj kot teorija samonanašanja govorice. Ducrot je, upoštevajoč probleme dvojne vpisanosti temeljnih razsežnosti govorice, samonanašanje konceptualiziral tako na ravni govora kot na ravni jezika. Temeljni smiselni učinek je avtoreferencialna »predstava«, ki jo izrek podaja o svojem izrekanju. Te predstave ni mogoče opredeliti v obliki resničnostnih pogojev. Je večravninska, na najbolj temeljni ravni gre za informacije o avtorstvu izreka. Triada empirični producent/govorec – govorec – izjavljalec je konceptualni aparat, s katerim je mogoče analizirati diskurzivne mehanizme umeščanja empiričnih subjektov na mesta, ki ne obstajajo nikjer drugje kot v diskurzu, v govoricni. Skoz priličenja in nepriličenja različnim subjektivnim instancam se subjekti komunikacije – v meri, ki jo zahteva govorna situacija – kot subjekti šele vzpostavljajo. Ta plat Ducrotove teorije, imenovana po Bahtinovem pojmu *teorija polifonije*, nadomešča psihologistično pojasnitev subjektivne razsežnosti govorice. Kolikor v nekem temeljnem smislu ni subjekta (ki je lahko le subjekt v govoricni) pred govoricno samo, je tudi sama subjektivnost šele produkt govorne dejavnosti in ne notranja lastnost jezika, kakor z razločevanjem med ekspresivnimi in drugimi izrazi predpostavlja lingvistična stilistika.

Hkrati je regularnosti, ki jih v zvezi z »zaznamovanimi« izrazi odkrivata lingvistika in stilistika, mogoče artikulirati znotraj Ducrotove semantike. Gre za – kot smo pokazali drugje (Kržan 2007) – red izrazov, ki podajajo informacije o vzroku izrekanja, tj. spet samonanašalnih izrazov (kar jih razločuje od *dictuma*).

Če teorija polifonije predstavlja obračun s kategorijo subjektivnosti v jeziku, je *teorija argumentacije v jeziku* njena druga plat, tj. obračun s predstavo o informativni vsebini občejanja. Izjavljalec, tj. gledišče, je ravno točka, kjer se stikata obe teoriji, in točka, kjer se praktično odpravlja opozicija objektivno–subjektivno. Gledišče je namreč mesto v izreku, ki aludira na neko obče verjetje, *topos*, s čimer ga predstavi kot veljavnega v občevalni situaciji. Tu je bistveno poudariti Ducrotov epistemski premik: na eni strani se subjekt subjektivira šele tako, da se umešča na mesta, ki jih ustvarja diskurz (kar je objektivni proces). Hkrati pa tudi verjetja niso nevtralne in objektivne konstatacije o svetu, ampak so angažirane, motivirane zveze psevdopremis s psevdosklepi, tj. »snov«, iz katere so stkane praktične ideologije. Tudi tu je Ducrotova koncepcija skladna z bahtinovsko, saj v slednji gledišče ni izraz subjektivne notranjosti, ampak smiselna pozicija, katere narava je družbena.

Če mi, denimo, nekdo reče »Vreme je lepo. Pojdiva na sprehod«, ta izrek aludira na verjetje, da je lepo vreme priložnost na sprehod. Z besedami »Res je, toda jaz sem utrujen« lahko zavrnem sklep, ki naj bi ga sprejel, tako da Il, ki ugotavlja, da so izpol-

⁷ Zgled (Ducrot 1988: 56): ali je mogoče formulirati semantično razliko med *Delaj!* in *Rad bi, da delaš*, ne da bi upoštevali potencialno spremembo naslovljenčevega položaja (s katero je postavljen v juridično alternativo, da uboga ali ne), ki jo povzroči velelnik?

njeni pogoji za veljavnost omenjenega verjetja, protipostavim I2, ki aludira na verjetje, da je gibanje, kadar si utrujen, škodljivo. Vidimo, da verjetje ne uveljavlja nemotiviranega, objektivnega odnosa do sveta, ampak je »motivacija« za določeno ravnanje. Argumentacija je način, da se to ideološko verjetje aktualizira, preide v dejanje – v kolikor ni zavrnjeno v skladu s pravili diskurzivnega mehanizma.⁸

Gledišče je torej kraj, na katerem se v sebi zunanjem objektivnem procesu vzpostavlja in reproducira subjekt, hkrati pa »Arhimedova točka«, kjer ga ideologija zgrabi, s čimer verjetja, iz katerih je stkana, šele zadobijo svojo dejansko materialno eksistenco.

7 Sklep

Če za premiso vzamemo tezo, da je slovnica jedro lingvistike, in pri tem upoštevamo definicijo slovnice kot naprave, ki formalnim elementom pridružuje pomen (Newmeyer 1992: 787), vidimo, da vprašanje o definiciji pomenskih učinkov jezika zadeva lingvistiko prav v njenem bistvu. Iz zgornje definicije izhaja tudi, da nobena slovnica ne vsebuje zgolj formulacij striktno jezikovnih razmerij (med označevalci), ampak zahteva njena konstrukcija pritegnitev nekega zunanjega elementa, ki je hkrati element, ki jo popolni. Vprašanje o naravi pomena je za lingvistiko neposredno aktualno kot vprašanje o naravi tega suplementa. Ko govori o (grški in francoski, najverjetneje port-royalski) slovnici, Saussure ugotavlja, da ta »temelji na logiki« (Saussure 1997: 11). Isto lahko rečemo za tvorbeno slovnico. G-struktura stavkov ima obliko argument–predikat, LO določa doseg kvantifikatorjev (newmeyer 1992:787–789). Konstitutivni suplement je v tvorbeni slovnici logika (razmerje znak–predmet), problematičnost teze o »logični« naravi pomena pa smo zgoraj že kritizirali. Poleg tega smo pokazali, da je ta na ravni (neopozitivistično definirane) semantike reduktivna. Izrazov, v katerih je avtoreferencialna narava govornice vpisana v jezik sam, ne more opisati.

Izbira med kognitivistično pragmatiko in pragmatiko Ducrotvega tipa se torej odpira na dveh terenih.

1. Če hočemo vzpostaviti splošno teorijo pomena, predpostavke o pomenskih učinkih izrekov, ki jih sprejmemo na ravni pragmatike, zadevajo tudi semantiko. Kognitivistična pragmatika s svojim logicističnim umevanjem pomenskih učinkov (tudi) samonanašalnih izrazov ne ustreza zgoraj navedeni tezi o jeziku/govornici kot viru lastne racionalnosti. Bi slovnica potrebovala drugačen, »diskurzivni« suplement?
2. Odločitev v polju pragmatike ima posledice tudi za razmerje znanosti o govornici do znanosti o družbi. Alternativni ontologiji občevalnega dogodka ustrezata alternativnima ontologijama družbe. Kognitivistična pragmatika ustreza kvečjemu sociologiji, zastavljeni s subjektivnega gledišča akterjev. Opozicija subjekt–objekt je filozofska kategorija. Dejanska znanost o družbi je mogoča šele z zavrnitvijo same alternative gledišč, tj. kot teorija družbenih mehanizmov, ki pozicije, kakršni

⁸ Teorijo argumentacije v jeziku in polifonično teorijo performativa za slovenščino na podlagi Ducrotove zastavitve razvija Igor. Ž. Žagar, npr. v delih *Argumentation in language and the Slovenian connective pa in Speech acts: fiction or reality?*.

sta zgornji, šele proizvajajo. Taka teorija družbe bi bila ustreznica Ducrotovemu projektu pragmatike. Obe sta stvar prihodnosti.

LITERATURA

- BAHTIN 1982: Beseda v romanu. V.: *Teorija romana*. Ljubljana: CZ. 41–181.
– – 2002: Problemy poëtiki Dostoevskogo. V.: *Sobranie sočinenij*. T. 6. Moskva: Russkie slovari. 5–301.
BANFIELD, 1982: *Unspeakable sentences*. Boston, London, Melbourne and Henley: Routledge&Kegan Paul.
BENVENISTE, 1988: *Problemi splošne lingvistike*. Ljubljana: ŠKUC, FF.
CHOMSKY, 1989: *Znanje jezika: o naravi, izviru in rabi jezika*. Ljubljana: MK.
COULMAS, 1986: Reported speech: Some general issues. V.: Florian Coulmas (ur.), *Direct and indirect speech*. Berlin, New York, Amsterdam: Mouton de Gruyter. 1–28.
DUCROT, 1988: *Izrekanje in izrečeno*. Ljubljana: ŠKUC, FF.
– – 1996: *Slovenian lectures/Conferences Slovenes*. Ljubljana: ISH.
GOLDEN, 1997: *O jeziku in jezikoslovju*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
KRŽAN, 2007: *Prenašanje tujega govora kot lingvistični in sociološki problem*. Ljubljana: Diplomsko delo.
MILNER, 2003: *Strukturalizem. Liki in paradigma*. Ljubljana: Krtina.
NEUMEYER, 1992: Iconicity and generative grammar. V.: *Language*, 4, zv. 68. 756–796.
NOH, 2000: *Metarepresentation. A relevance theory approach*. Amsterdam (Ph.): John Benjamins.
NOVIKOV (ur.), 2001: *Sovremennyj russkij jazyk*. Sankt-Peterburg: Lanʹ.
SAUSSURE, 1997: *Predavanja iz splošnega jezikoslovja*. Ljubljana: SH.
ŠOR, 1929: Recenzija na V. N. Vološinov, Marksizem i filosofija jazyka. V.: *Russkij jazyk v sovjetskoj škole*. Št. 3. 149–154. (<http://www2.unil.ch/slav/ling/textes/Shor29b.html>; 13. 4. 2007)
TOPORIŠIČ, 1991: *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja.
VOLOŠINOV, 2000: Marksizem i filosofija jazyka. V.: M.M. Bahtin (Pod maskoj), *Frejdzizm. Formal'nyj metod v literaturovedenii. Stat'i*. Moskva: Labirint. 389–486.

SUMMARY

The attempt to articulate the Bakhtinian conception of reported speech with the contemporary scholarly disciplines concerned with discourse opens essential epistemological questions, which are overlooked by their common, everyday practice. To the extent that the reported speech touches upon language as well as discourse, its proper scholarly analysis must appropriately articulate their relationship.

All linguistic phenomena with »double inscribed« demonstrate that neo-positivist understanding of this relationship, i.e., as a relationship between semantics and pragmatics, is inadequate. The author attempts to prove that these limitations can only be overcome with the project of a general theory of semantic effects. This theory can be visualized as a device consisting of two modules. The first, semantic, module does not generate a detailed interpretation, but instead, only general directions, which are then shaped into a complete description of concrete semantic effects of a discourse by the pragmatic component.

This understanding of the relationship between semantics and pragmatics is currently fairly common. The differences between individual approaches can be reduced to various understand-

ings of semantic effects or, rather, of the nature of communication. Cognitivist schools understand communication as transfer of information and the semantics as cognitive effect created by the interaction between the propositions contained in the information and the propositions that are part of the addressee's information "base." O. Ducrot's structuralist semantic pragmatics, on the other hand, considers this type of informative effects of discourse a special case. Ducrot understands the basic semantic effect as structuring of the communicative situation. Communication is not about a linguistic encounter of two given subjects, but primarily about the method of constitution and reproduction of the subjects—in a fashion dictated by the conventional conditions of concrete communication, i.e., in discourse. The alternative understandings of communication lead to two different theories of society. Cognitive theory has a parallel in "biologized" sociology, based in the subjective viewpoints of the agents, while Ducrot's pragmatic semantic is based on the social theory that is established as a study of the formation of the viewpoints arising from the dichotomy subjective vs. objective.

The alternative formulation does not have consequences only for establishing the connection between the theory dealing with meaning and the social theory, but also reaches into linguistics. If the center of linguistics is grammar as a device which, under controlled, artificial conditions, attaches the meaning to linguistic forms, it becomes evident that defining the nature of semantic effects concerns the core of linguistics. This also raises the question of the appropriateness of grammars compiled on the basis of logistic understanding of meaning, which are practically all scholarly grammars from Port Royal to generativist grammar.